

Welkom

Lied: Tijd van leven (VL 795)

Inleiding

*Wie aan dit bestaan verloren
nieuw begin heeft afgezworen
wie het houdt bij wat hij heeft
sterven zal hij ongeleefd.*

Dit fragment uit het lied 'Tijd van leven' van Huub Oosterhuis geeft aan dat het leven wel heel kort kan zijn, want je kunt zelfs ongeleefd sterven. Dan blijft er van een mensenleven niets over. Als was het niet geleefd, zo weinig.

Kwantitatief duurt een mensenleven tussen geboorte en dood, zoveel jaar, zoveel dagen. Maar tegelijk, kijkend naar de kwaliteit van leven, kan er niets van overblijven. Wat is dan een mensenleven?

In deze tijd en in onze cultuur is de filosofische hoofdstroom de populair wetenschappelijke materialistische levensbeschouwing. In die zienswijze is het menselijk leven het leven op aarde vanaf de geboorte tot de dood. Volgens veel materialistische denkers komt het menselijk bewustzijn voort uit de processen in het lichaam, het zijn letterlijk materiële processen. Kort samengevat: Wij zijn ons brein en onze genen. En als aan het eind van ons leven de activiteit van het brein stopt zijn we dood. En dat was dan het mensenleven van die mens. Het begint met de samensmelting van eicel en zaadcel als materie en het eindigt met het stilvallen van de hersenactiviteit. Deze materialistische filosofie schotelt ons voor zeker te weten hoe het leven is. En ze meent dat alle andere zienswijzen achterhaald zijn.

Al het spreken over God, hemel, engelen, dood, zoals de bijbel dat doet, is in die visie maar een achterhaalde vorm van uitdrukken. Het is maar een manier van zeggen voor gedachten van mensen. Maar de bijbel heeft het juist over de kwaliteit van leven en niet over de kwantiteit. De tijdsaanduidingen in de bijbel gaan in de eerste plaats over de kwaliteit. Daarom duurt de tocht door de woestijn 40 jaar. Dat is een mensenleven lang. Een hele generatie. Daarom sterven alle mannen die uit Egypte zijn vertrokken in de woestijn. En zelfs Mozes die deze tocht in gang zet en God ontmoet ontkomt niet aan dit lot. De Bijbel moeten we niet als geschiedenisboek lezen, niet als antropologie, niet als wetboek, maar als een spiritueel verhaal over wat het leven van mensen kwaliteit geeft.

We gaan vandaag een gedicht lezen van Paul Celan. Ons verdiepen in de beelden en gedachten die één gedicht op kan roepen.

Vandaag is ook palmzondag. De dag waarop de intocht van Jezus in Jeruzalem ons voor ogen wordt gesteld. En daarmee het begin van de laatste week voor Pasen, waarin het lijden en sterven van Jezus ons voor ogen wordt gesteld. Het einde van zijn leven, zijn begraving, graflegging, het verdriet, de rouw. Die week valt in de tijd dat de lente is begonnen, het nieuwe leven moet nog tot groei en bloei gaan komen, het is nog niet zichtbaar. En het nieuwe maan is geweest, een duistere nacht zonder maanlicht en langzaam wordt dan de maan als een kleine sikkels daarna weer zichtbaar. De doorgang van het licht door de duisternis, de dood wordt overwonnen als beeld aan de hemel.

Wat is een mensenleven?

Lied: Die zegt God te zijn (VL 202)

PAUL CELAN (1920 - 1970)

Het gaat vandaag over de dichter Paul Celan, en in het bijzonder over zijn gedicht 'Psalm'. Dat gedicht lees ik jullie straks voor, maar eerst iets over zijn leven, een leven dat getekend is door dood en vervreemding, door de holocaust.

Hij wordt in 1920 in een provinciestad in Noord-Roemenië geboren als Paul Antschel, zoon van Duitssprekende Joden. Het gebied behoorde tot 1918 aan Oostenrijk, maar moest na de Eerste Wereldoorlog worden afgestaan aan Roemenië.

Celan krijgt op grond daarvan de Roemeense nationaliteit, zijn ouders houden de Oostenrijkse nationaliteit.

Hij heeft een tamelijk gelukkige jeugd maar het opkomende antisemitisme van de jaren dertig werpt zijn schaduwen vooruit.

Dan breekt de hel los. In 1940 valt Rusland het gebied binnen. Een jaar later worden de Russen verdreven door de Duitsers en voltrekt zich – ook daar - de holocaust. De ouders van Celan sterven in een concentratiekamp en hij overleeft zelf ternauwernood een aantal werkkampen.

Na zijn bevrijding keert hij terug naar zijn geboortestad. Die is inmiddels door de Russen bezet en heeft nu een Russische naam. Het is zijn stad niet meer. Vrienden en kennissen zijn gevlucht of vermoord. Hij heeft er niets te zoeken.

Met zijn Roemeense paspoort kan hij naar Boekarest gaan. Hij werkt er een tijd als vertaler. Omdat de naam Antschel in de oren van de Roemenen te Duits en te Joods is, gaat hij het pseudoniem Celan gebruiken, ook in het dagelijks leven. Het is een anagram van zijn familienaam¹.

Maar in Boekarest voelt hij zich als Duitstalige Jood niet veilig. Hij vlucht naar Wenen en gaat later naar Parijs waar hij zich vestigt en trouwt.

Zijn ouders gedood, zijn geboortestad in vreemde handen, onder een vreemde naam, zelfs zijn eigen familienaam heeft hij niet meer – slechts de letters van die naam zijn hem overgebleven.

Zijn beroemdste gedicht, Todesfuge, 'Fuga van de dood' schrijft hij in mei 1945, over de verschrikkingen in een concentratiekamp. Dat gedicht zet de toon voor zijn oeuvre.

Bijna al zijn gedichten zijn in het Duits, zijn moedertaal, maar dat is ook de taal van de nazi's, de moordenaars van zijn ouders, daarvan is hij zich zeer bewust.

Ze zijn niet altijd gemakkelijk te begrijpen, want hij gebruikt veel beelden en symboliek, maar altijd zeer intens.

In de jaren zestig krijgt hij in toenemende mate last van depressies.

Départ Paul stond er bij de datum 19 april 1970 in zijn agenda. Enkele dagen later werd zijn lichaam in de Seine gevonden. Hij werd 50 jaar oud.

Celan wordt tot de grootste dichters van de 20e eeuw gerekend.

1 Zijn familienaam in de Roemeense spelling luidt Ancel. Daaruit is Celan afgeleid.

Gedicht 'Psalm' (voorgelezen in de Nederlandse vertaling)

PSALM

Niemand knetet uns wieder aus Erde und Lehm,
niemand bespricht unsern Staub.
Niemand.
Gelobt seist du, Niemand.
Dir zulieb wollen
wir blühen.
Dir
entgegen.
Ein Nichts
waren wir, sind wir, werden
wir bleiben, blühend:
die Nichts-, die
Niemandrose.
Mit
dem Griffel seelenhell,
dem Staubfaden himmelswüst,
der Krone rot
vom Purpurwort, das wir sangen
über, o über
dem Dorn.

Paul Celan

PSALM

Niemand kneedt ons opnieuw uit aarde en leem,
niemand bespreekt onze stof.
Niemand.
Geloofd zijt gij, Niemand.
Om uwentwil willen
wij bloeien.
U
tegemoet.
Een niets
waren wij, zijn wij, zullen
wij blijven, bloeiend:
de niets-, de
niemandstroos.
Met
de zielsheldere stijl
met de stuifdraad hemelwoest
de kroon rood
van het purperwoord, dat wij zongen
boven, o over
de doorn.

Vertaling Kees Kok

Lied: Ik krijt des daags, mijn God (Ps 88)

Overweging

Psalm heet het gedicht van Paul Celan. Jullie hoorden het en konden het meelesen. Het is een psalm met een bijzondere smaak. God is daar Niemand. De afwezige Aanwezige.

God is door de eeuwen heen ons door de voorgaande generaties van onze ouders en voorouders meegegeven, doorgegeven. Voor hen was God aanwezig, de Aanwezige, de Ene. Zij gingen naar de kerk, geloofden en geloofden deels ook niet, maar kerken en geloof waren in de samenleving zeer aanwezig. Tijdens ons leven ebde het geloof weg. Kerken liepen leeg. Zelfs een Ekklesia en soortgelijke kerken, hoe nieuw of vernieuwend, delen in dat lot. Het is alsof God in het verleden is achtergebleven. God is niets meer, Niemand. Daar herken ik mij in dit gedicht. Over Hem zegt het gedicht:

**Niemand kneedt ons opnieuw uit aarde en leem,
niemand bespreekt onze stof.
Niemand.**

Wie is hier dan ons? Zijn wij de doden, vermoord in de vernietigingskampen? Die geen grondstof meer kunnen zijn voor het leven, voor schepping, geen basis om de levensadem ingesproken te krijgen. Ons lichaam na de dood verstrooid, weggewaaid, onmogelijk weer te herscheppen?

En toch klinkt dan:

Geloofd zijt gij, Niemand.

Dat is psalmtaal. God blijven loven. Zelfs na deze verschrikking en ook juist in deze verschrikking. Want in deze verschrikking kwam God niet te hulp. Hij was de afwezige, de Niets, de Niemand. En toch, is dat geen reden om hem niet te loven voor het leven dat hij heeft gegeven. Voor wat er ook in die verschrikking nog is.

En na de verschrikking wilden talloos veel mensen genoeg te eten en genoeg huizen, geen angst en terreur, een beter leven, een beetje welvaart, en die rotoorlog vergeten. Het is Goddank voorbij. Wie wil stil blijven staan bij het verlies? Wie treurt over al die doden? Het heeft dan ook een tijd geduurd voor de Holocaust een plaats kreeg in de herdenkingen. En wij, hoe gaan wij nu er mee om? God is voor mij en voor veel van ons ook de afwezige, de Niemand gebleven. Een open ruimte die zich niet laat vullen met oude taal, met oude dogmatiek. Zijn plaats blijft open, zo voelt dat voor mij.

En wij leven, maar onbewust, als planten.

Om uwentwil willen

wij bloeien.

U

tegemoet.

Een niets

waren wij, zijn wij, zullen

wij blijven, bloeiend:

de niets-, de

niemandsroos.

Zoals planten zich richten op de zon en opgroeien en het zonlicht tegemoet bloeien. Maar de leegte blijft, die ons het gevoel geeft een niets te zijn, tot die leegte door God weer gevuld wordt. Tot het ons geopenbaard wordt en wij nieuwe inzichten krijgen. God de lege ruimte weer inneemt. En mogelijk duurt het zo lang, omdat we eerst alle oude dogmatiek, dat verstarde weten, uit ons geheugen moeten wissen. Alles wat onvruchtbaar is, alles wat dood is, moet eerst vergeten worden. Zo lang oude gedachten blijven hangen, is er geen plaats voor nieuw weten, voor nieuwe ervaring. Tot dan zijn we de nietsroos, de niemandsroos.

Met

de zielsheldere stijl

met de stuifdraad hemelwoest

de kroon rood

van het purperwoord,

dat wij zongen

boven, o over

de doorn.

De stijl en de stuifdraad zijn de vrouwelijke en mannelijke delen van de bloem. Het stuifmeel moet door de wind of insecten op een stijl of stamper terechtkomen, zodat het zaad gevormd wordt. Daarom heet de stuifdraad hemelwoest. Uiteenstuivend stuifmeel naar alle kanten uitwaaiend.

En in de roos vormen rode bladeren een kroon. Een bloem het zinnebeeld van de liefde is. De roos is er niet zonder doornen. De stengels zijn bezet met doornen. Maar wat is het purperwoord? Het purperwoord ,dat wij zongen?

Jezus werd voorafgaand aan zijn kruisiging door Pilatus aan het volk getoond nadat hij was gezeseld, gekleed in een purperen mantel en gekroond met een doornenkroon.

Pilatus voert Jezus ten tonele met de woorden: Hier is hij, de mens. Jezus als beeld van de mens, door de machthebber Pilatus onschuldig bevonden, maar omwille van het behoud van zijn machtspositie heeft hij Jezus ten onrechte ter dood veroordeeld om als een misdadige slaaf te sterven aan het kruis. Een offer om de macht te behouden. En de omstanders zongen in spreekkoor: Kruisigen, Kruisigen! (Joh 19:2-6) Zoals hooligans in een stadion zingen.

Hier is hij, de mens. Is dit het toonbeeld van het mensenleven? Een mens, machteloos overgeleverd aan de macht, die een mens niet hoogacht, maar slachtoffer. En de omstanders zingen: Kruisigen, kruisigen! En denken dat ze zo zelf dit lot ontlopen. Zoals ook in de Shoah mensen door de machthebbers rechteloos werden, vernederd, ontmenselijkt, kapotgemaakt, vernietigd. En zo wil de machthebber zijn macht bestendigen, door anderen te slachtofferen. En vinden de machthebbers ook hun medestanders, die bereid zijn hun liederen te zingen boven, o over de doorn. Om het slachtoffer daarmee te kwellen.

En wij, juichen wij het toe dat de machthebber in zijn macht blijft? Dat het beter is het mensenleven zinloos tot offer te maken, om door te gaan met ons bestaan? Waar staan wij, wat doen wij met ons mensenleven?

Of zou het mogelijk zijn dat Niemand ons opnieuw kneedt uit aarde en leem, dat Niemand onze stof (leven) inspreekt. Zo dat Niemand weer de levende God voor ons is? Zodat wij opstaan en een nieuw mensenleven mogen leven.

Lied: Delf mijn gezicht op (VL 744)

Voorbeden

Lied: Wie zijn leven niet wil geven (VL 441)

Breken en delen

Reactie, Collecte

Zegen

Lied: Van grond en vuur (VL910)